

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

КРИЛОВЕЦЬ Анатолій Олександрович

ФІЛОСОФІЧНІСТЬ ДРАМАТИЧНИХ ПОЕМ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

10.01.02 - українська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Ан. Кри

Київ - 1994

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі української літератури Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Науковий керівник - дійсний член АН України,
доктор філологічних наук, професор
ХРОПКО Петро Панасович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ГНІДАН Олена Дмитрівна
- кандидат філологічних наук, доцент
ПОЛІЩУК Ярослав Олексійович

Провідна установа - Волинський університет ім. Лесі Українки

Захист відбудеться "____" _____ 1994 р. о ____ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.01.03 в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова /252030 Київ, вул. Парогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий "____" _____ 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

В.Шиньків

Г.П.ВИШНІВСЬКА

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛНБ України ім. В. Стефаника
00777171 (U)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації. Звільнення української літературознавчої науки від марксистсько-ленінської методологічної парадигми відкриває нові шляхи і підходи в оцінці визначних явищ національної культури, зумовлює настійну необхідність об'єктивного, неупередженого прочитання класичних творів.

Актуальним нині є перегляд методологічних аспектів розвитку як української літератури початку ХХ століття взагалі, так і драматургії цього періоду зокрема: сьогодні доцільніше говорити не про боротьбу різних течій і напрямів у художній творчості, а про їх естетичне змагання, взаємодію і співіснування.

Грунтовного вивчення потребують і філософські тенденції української літератури, які є важливими ланками художньо-естетичного поступу національного письменства в загальноєвропейському контексті.

Злободення й інтерпретація Лесеа Українков проблем людини і світу. Неперехідну естетичну цінність має також новаторська художньо-філософська концепція письменниці, оскільки "лесезнавства як філософськи-аналітичного явища в нас, власне, не існує" /О.Забужко/. Синтетичних праць, спеціально присвячених аналізу філософських шукань письменниці в галузі драматургії, немає. Щоправда, окремих питань художньої філософії Лесеї Українки торкається А.Горохович, драматургію письменниці з поглядів фемінізму досліджує Р.Веретельник, однак ґрунтовного, науково об'єктивного прочитання драматичних поем Лесеї Українки як творів власне філософських ще не існує.

Мета дисертаційної роботи полягає в дослідженні філософичності драматичних поем Лесеї Українки в їх ідейно-типологічних зв'язках та індивідуальній своєрідності. Звідси впливають й

основні завдання роботи:

- дослідження авторської концепції людини і світу;
- визначення основних мотивів драматичних поем Лесі Українки;
- розгляд драматичних поем письменниці в контексті розвитку драматургії на межі ХІХ-ХХ століть, дослідження в них філософської проблематики на тлі філософських концепцій епохи;
- виявлення новаторського трактування драматургом світових образів та сюжетів;
- з'ясування світоглядних домінант Лесі Українки, її ставлення до християнської духовності та моралі.

Наукова новизна дисертації. Дисертація є фактично першою спробою системного дослідження соціально-філософської та морально-філософської проблематики драматичних поем Лесі Українки. В окрему проблему виділяються національно-екзистенційні пошуки письменниці, що зумовило новий підхід до аналізу таких творів, як "Вавилонський полон", "На руїнах", "Орґія", "Бояриня". Пробудження національної свідомості поневоленого народу, вивільнення його від комплексу меншовартості, питання національної честі й особистої людської гідності, усвідомлення інтелектуальною елітою свого патріотичного обов'язку, аспекти соціального й морально-етичного плану - ось коло тих чи не найважливіших проблем, які порушуються в дисертаційній роботі і набувають особливої злободенності в період розбудови і становлення незалежної України.

Упродовж десятиліть у літературознавчій науці панівним був погляд на творчість Лесі Українки як послідовно атеїстичну. Не заперечуючи цілковито наявності атеїстичних мотивів у поетичній та драматургічній спадщині письменниці, дисертант усе ж

вважає творчість Лесі Українки антитеїстичною.

Матеріалом дисертації є драматичні поеми Лесі Українки "Одержима", "Вавілонський полон", "На руїнах", "В катакомбах", "Кассандра", "У пущі", "Адвокат Мартіан", "Оргія" "Бояриня". У роботі системно досліджуються соціально-філософська проблематика та морально-філософські аспекти вказаних творів.

Теоретичною основою дисертації слугують лесезнавчі концепції І.Франка, М.Зерова, М.Драй-Хмари, а також А.Гозенпуда, О.Забишкіна, Л.Кулінської, Л.Дем'янівської, Л.Мищенко, П.Одарченка, А.Горохович, Р.Веретельника, Т.Борисяк та ін.; роботи, присвячені історико-літературному процесові в Україні початку ХХ століття, таких авторів, як О.Білецький, О.Ставицький, Н.Кузякіна, І.Іваньо, Н.Ассонова, Н.Калениченко, П.Ухошко, Л.Мороз, А.Войтук тощо; дослідження Р.Співак, Г.Сердобінцевої з проблем поетики філософських жанрів; праці І.Канта, А.Шопенгауера, К.Ясперса, К.Юнга, Е.Фромма, Е.Райса, В.Соловйова, Д.Гумільова, Д.Чижевського, М.Шлемкевича та наших сучасників В.Храмової, О.Забужко, Є.Сверстика з питань філософії, етики, естетики, психології, етнології і релігієзнавства.

При написанні роботи використано більшов або меншов мір і такі наукові методи вивчення літературних явищ: типологічний, соціологічний, комплексно-системний, історико-генетичний.

Апробація роботи. Основні аспекти дисертаційного дослідження були виголошені в формі доповідей та повідомлень на наукових конференціях у Рівненському державному педагогічному інституті /1987-1991/, Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова /1991-1994/, Кам'янець-Подільському /1989/, Кіровоградському /1989/, Ніжинському /1990/, Уманському /1991/, Переяслав-Хмельницькому /1992/ педінститутах, Одесь-

кому університеті /1993/, на Міжнародному симпозиумі "Деся Українка і світова культура" /Луцьк, 1991/. Ряд важливих положень дослідження використано під час читання лекційних та практичних курсів з історії української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття для студентів педагогічного та філологічного факультетів Рівненського державного педінституту /1987-1991/ та вчителів-словесників /1987-1991/, при проведенні уроків української літератури в 9 класі Крилівської середньої школи Корецького району Рівненської області /1983-1987/.

Найголовніші аспекти дисертаційного дослідження відображені в дев'яти публікаціях.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає в з'ясуванні естетичної цінності драматичних поем Десі Українки як вершинного досягнення в галузі проблемно-філософської драми. Результати дослідження допомагають визначити світоглядні доміанти письменниці, проникнути в суть її художньо-філософського мислення.

Матеріали дисертації можуть бути використані при створенні нової концепції історії української літератури, при підготовці праць із проблем лесезнавства та драматургії перших десятиріч ХХ століття, при написанні окремих розділів навчальних посібників та підручників для студентів філологічних факультетів педінститутів та університетів і учнів загальноосвітніх шкіл. До основних аспектів дисертаційного дослідження можна звертатися і під час читання лекційних курсів, проведення спецкурсів і спецсеминарів у вищій школі, при написанні курсових і дипломних робіт студентами-філологами.

Структура і зміст дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку найголовнішої використаної

літератури.

Основні положення, які виносяться на захист:

- драматургія Лесі Українки, новаторська за змістом і формою, розвивалася в річці художніх пошуків і здобутків європейської драми початку ХХ століття;

- у новій концепції людини, запропонованій письменницею в драматичних поемах, виленовуються три елементи: віра в моральну правоту своєї справи, воля до втілення ідеалів у життя, громадянський обов'язок особистості;

- Леся Українка ставить людину, яка разом зі своїм народом перебуває під чужоземним гнітом, перед дилемою екзистенційного вибору на користь власної нації чи завойовників;

- драматург трактує навколишній світ як цілісну детерміновано-індетерміновану систему, з досягненням її суперечностей і діалектики розвитку; логіка історичного поступу визначається не лише іманентними законами, але й цілеспрямованою діяльністю кожної людини;

- творчість Лесі Українки носить антитеїстичний характер; в образі Ісуса Христа письменниця виділяє демократичну й антидемократичну іпостасі.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, розкривається ступінь вивченості драматичних поем Лесі Українки як власне проблемно-філософських творів, формулюється мета й основні завдання дослідження, аргументується наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів.

Перший розділ - "Оновлення української драматургії в перші десятиріччя ХХ століття" - присвячений аналізу філософських

шукань в українській літературі вказаного періоду. Активізація інтелектуального начала у сфері художньо-естетичної думки того часу була зумовлена новітніми досягненнями суспільних наук /філософії, психології, соціології/, розвитком громадської свідомості, з одного боку, та іманентними законами розвитку самого мистецтва, настійною необхідністю переборення провінційної замкнутості української літератури і входження її у світ загальноєвропейських проблем та інтересів, з другого.

Заклики до посилення філософського змісту творчості звучать у художньо-естетичних програмах М.Коцюбинського, Десі Українки, М.Чернявського, М.Вороного. Злам віків у Європі проходив під знаком національно-визвольних змагань та соціальних потрясінь, що, звісно, не могло не накласти свого відбитку на характер української філософської та суспільно-політичної думки, не позначитися на художньо-філософських спрямуваннях красивого письменства. Дух нового часу, оту "благодатну хвилю", дуже тонко вловив І.Франко, закликавши інтелектуальну еліту по обидва боки кордону до активного націотворення: "Перед українською інтелігенцією відкривається тепер, при свободніших формах життя в Росії, величезна дійова задача - витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй".

Плюралістичність ідеологічних концепцій та світоглядних орієнтацій спричинилася до багатоваріантності порушених художньо-філософських проблем. Шукання нового в галузі художньої літератури здійснювалося головним чином двома шляхами: а/ посиленням естетизації та інтелектуалізації, зверненням до "віч-

них тем", поглибленням філософічності і психологізму /молодо-музівці, ранні О.Кобилляньська, О.Маковей, а також С.Черкасенко, М.Вороний тощо/ і б/ звільненням від нарочито підкресленої заангажованості, органічнішим поєднанням суспільно-політичної ідейності з естетичними вимогами /І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський та ін./ Щоправда, ці два напрями ніколи не існували відособлено один від одного, раз у раз перетинались чи навіть збігались.

Активізація інтелектуальних тенденцій в українській драматургії характеризується суттєвими видозмінами в її жанровій структурі: посилено розвиваються синтетичні жанри /драматична поема, драматичний етид, драма-феєрія тощо/, в центрі яких, як правило, гострий конфлікт ідейного чи світоглядного плану.

Драматургія перших десятиріч ХХ століття досліджує світ як цілісність, у його розвитку й суперечностях, виявляє зростаючий інтерес до проблем особистості, накреслюючи дві моделі людини: а/ духовно незалежний, активний герой; б/ герой індивідуалістичного самозаглиблення. Естетика неоромантизму переосмислює характер взаємозв'язків між героєм і масою, звільняючи особистість не від юрби, а в самій юрбі, розглядаючи масу як суцільку суверенних особистостей. У досліджуваній період інтенсивно ведуться пошуки в соціально-філософському плані /"Вавилонський полон", "На руїнах", "В катакомбах", "Адвокат Мартіан", "У пущі", "Оргія", "Боярина" Лесі Українки; "Молода кров", "Чужі люди", "Базар" В.Винниченка; "По дорозі в Казку", "Хам", "Танець життя" О.Олеся; "Жах", "Хуртовина", "Про що тирса шелестіла" С.Черкасенка тощо/. Звертаються українські драматурги і до натурфілософської теми /"Лісова пісня" Лесі Українки, "На Дніпром" О.Олеся, "Казка старого млина" С.Черкасенка/. Активі-

зується інтерес художньо-філософської думки до філософських аспектів особистісної самосвідомості /"Одержима", "Руфін і Прісцилла", "В катакомбах" Лесі Українки; "Дисгармонія", "Чорна Пантера і Білий Медвідь", "Брехня", "Тріх" В.Винниченка; "Тихого вечора", "При світлі ватри", "Трагедія серця", "На свіім шлях", "Танець життя" О.Олесь/.

У другому розділі - "філософське осмислення національних і соціальних проблем у драматичних поемах Лесі Українки" - об'єктом вивчення стають такі твори, як "Вавилонський полон", "На руїнах", "Оргія", "Боярина", "В катакомбах".

Дисертант виходить із того, що філософський жанр - літературне явище єдності жанрового змісту і жанрової форми. Отож при розгляді драматичних поем передусім враховується філософська проблематика, яка є домінантою жанру. Ця проблематика осмислюється в специфічній формі, основні особливості якої - афористичність, умовність, драматизм, поглиблений психологізм, символізм. Значною мірою жанрову природу драматичної поеми визначає тип сюжетотворчих опозицій. У проблемно-філософській драмі, на думку Р.Співак, основне навантаження, яке адекватно забезпечує іманентний предмет художнього зображення, несе на собі система персонажів. Субстанційний характер предмета зображення та сюжетотворчих опозицій зумовлює й інші ознаки художньо-філософської структури: узагальненість і концептуальність образів, поділ героїв на "філософських" і "нефілософських", параболічність просторово-часового континууму.

Відправною точкою в розгортанні сюжету драматичної поеми "Вавилонський полон" служить конфлікт між пророком-співцем Елеазаром і поневоленими одноплемінниками, який, щоправда, носить тимчасовий характер. Люди звинувачують співця не тільки в на-

ціональному відступництві, але й у порушенні сакральної ієрархії естетичних цінностей /"...слово в устах пророчих мусить тільки Богу служити - більш нікому"/. Елеазар просить справедливого суду, і народ задовольняє його прохання. Співцеві вдається переконати своїх співвітчизників у тому, що ті пісні, якими він заробляв собі на хліб у Вавілоні, не тяжіють до сфери сакрального, оскільки є звичайнісіньким ремеслом. Ця думка переконливо аргументується характером художнього функціонування образу арфи в творі. Елеазар заявляє, що повісив сльозу арфу на вербі тому, "що до неширих лісень вона не може пригравати, а співанок сіонських не співає ніхто без арфи". Послугувуючи цим образом, Деся Українка накреслює опозицію етико-естетичного плану: ширість сакрального мистецтва - неширість профанного ремісництва.

Три пісні, виконані Елеазаром на суді, носять виразний притчево-символічний характер, парадигматично співвідносячись із трьома різними ступенями національного занепаду: а/ недбале ставлення до власної національно-державної екзистенції і як наслідок - втрата незалежності; б/ моральні переживання з приводу національної руїни; в/ уражений менталітет приводить до межі, за якою починається етнічне переродження при загальному здоров'ї /"...не покалічене тіло, тільки язик мій, язик - здався ворогам на паталу!"/

У суді над Елеазаром виразно присутній момент катарсису. Аналіз драматичної поеми "Вавілонський полон" приводить до висновку, що в ній виведено образ пророка-співця, який проходить шлях від розгубленості, невпевненості до усвідомлення своєї належності до рідного народу і обов'язку перед ним. Опозиції морального, соціального, релігійного плану набувають у творі

узагальнено-філософського осмислення історичної долі народу, що перебуває під іноземним гнітом.

Тема поневоленого народу розробляється і в драматичній поемі "На руїнах". Тірца – головна героїня цього твору – добре усвідомлює своє громадянське покликання. Вона – пророчиця "будительського" типу, яку не задовольняє рабське животіння співвітчизників. Тірца вселяє віру в підупалих духом одноплемінників, гартує їх "вогнем і холодом свого слова", закликає до активного життя. Тема "будительського" обов'язку героя-насіонарія набуває соціально-філософського звучання, органічно поєднується з мотивом сорому як каталізатора національного визволення. Замикання в собі, духовна втеча в минуле, на думку пророчиці, тільки шкодять поневоленому народові, ослаблюючи інстинкт етнічного самозбереження.

У драматичній поемі "На руїнах", окрім опозицій часових /минуле – майбутнє/, буттєво-філософських /песеїзм – профетизм, песимізм – оптимізм, морфеїзм – прометеїзм/, Леся Українка накреслює і протистояння, яке лежить у соціальній площині. Це опозиція між простим людом, який уже пробуджується від сну до праці, сприйнявши веління вищої повинності, і його верхівкою /левітами та пророками/. Майбутнє визволення героїня пов'язує саме із простим народом.

Складний комплекс національних проблем вирішується і в "Ортії", де, як і в драматичній поемі "У пущі", в центрі – образ митця. Співець Антей – особистість прометеївського типу. Аналіз твору переконує, що в структурі Антеєвого життєвого вибору виразно проступають два моменти: а/ ідеал вільного життя й розвитку нації; б/ віра у силу і життєздатність рідного народу. Щоправда, крім віри, Антей знає і сумнів, який стосується

лише того, чи перемогу можна здобути вже сьогодні, чи її слід чекати в неблизькому майбутньому. Вірячи в свободу народу як кінцеву мету боротьби, давньогрецький співець усвідомлює силу римських загарбників, а тому часто стає з ними на "пр", "хоч і без надії..." Віра митця має виразний волюнтаристський характер.

Отже, Деся Українка стверджує, що воля сприяє й успішному виконанню моральних вимог, які набувають форми обов'язку. Водночас обов'язок, честь і гідність, утворюючи свого роду вісь свідомості людини, визначають стійкість її особистості, спрямують волю, інтелектуальні та духовні зусилля на забезпечення самототожності.

У драматичній поемі "Оргія" розробляється і проблема слави. Антей вважає, що волякі честолюбні наміри, які шкодять процесові націогенезу і визволення з-під іноземного гніту, повинні рішуче відкидатися. Адже хто, як не митець, спроможний запліднити інертну, в-собі-сущу етнічну масу високим прометеївським духом для переродження її на для-себе-сущу націю, яка надійно вборонятиме творчі здобутки власного духу перед лицем вічності, даруючи митцеві безсмертя і славу.

Художньо осмислюючи природу безсмертя, Деся Українка на декілька десятиліть випереджує К.Ясперса в філософській інтерпретації цієї ж проблеми. Як і видатний німецький мислитель, письменниця розуміє безсмертя не як продовження життя в іншому образі, а як захованість у вічності, яка, знищуючи час, надає безсмертя шлях безперервної дії. Саме такий шлях до вічності обирає для себе Антей. Коли подальше продовження земного буття стало не лише недоцільним, а й небезпечним чи навіть шкідливим для етногенезу нації, він віддає перевагу достойній смерті пе-

рад безчесним існуванням. Образ античного співця, художньо втілений у творі, став живим прикладом для майбутніх сподвижників, перейшов у світ архетипів.

Питання національного українського менталітету порулюється в драматичній поемі "Боярина". Перманентний екзистенційно-межовий стан української психіки, детермінований страхом смерті та національним пониженням бездержавного існування, призвів українця до витворення в його душі двох типів світосприймальних скерувань: а/ "загубленості" в соціумі /М.Шлемкевич/, з якої людина рятується втечею у власний інтросвіт, у тихе вогнище родинного життя; б/ авантюрно-козацького типу, за висловом В.Храмової, який передбачає боротьбу, активний вихід у світ.

Пропонуючи Оксані руку і серце, Степан сподівається, що у затаєному існуванні можна зажити щастя і на чужині. Оксанин же брат Іван - людина авантюрно-козацького світоскерування. Якщо перший боїться розливу крові і потверджує моральну валідність свого пацифізму міфологемою братовбивчого гріха, розповідаючи біблійну легенду про Каїна та Авеля, то другий готовий до збройного обстоювання честі, прав і вольностей України.

Закінчується драматична поема духовним катарсисом головних героїв. Оксана вже не пишається тим, що її і Степанові руки не заплямовані кров'ю. Обстоюваний бояриною третій шлях, відмінний як від Іванової орієнтації на збройну боротьбу, так і від Степанової християнсько-пацифістської тактики "малих добрих справ", завів у глухий кут. Оксана усвідомлює власну відповідальність за духовний занепад чоловіка, що потверджується образом шаблі, яка через бездіяльність заржавіла і прикипіла до піхви. Разом із дружиною прозріває і Степан, визнаючи хибність своєї життєвої позиції.

У драматичній поемі "В катакомбах" Деся Українка зводить у словесному двобой філософію прометеїзму, яку репрезентує раб Неофіт, із філософією християнства, апологетом якої виступає Єпископ.

Аналіз твору переконує, що в образі Ісуса Христа Деся Українка розрізняє дві іпостасі: а/ демократичну, яка ґрунтується на індивідуальному світогляді Сина Божого, що сповідував духовну суверенність особистості, ідеали свободи /"Йоганна, жінка Хусова", "Одержима"/; б/ антадемократичну іпостась царя небесного, який панує над народами, вимагаючи послуху і покорі /"В катакомбах"/. Амбівалентна рецепція біблійного образу Ісуса Христа спростовує абсолютизацію атеїстичного пафосу творчості письменниці і незаперечно засвідчує антитеїзм Десі Українки, який органічно випливає з філософії прометеїзму.

Дисертант робить висновок, що письменниця в центр художнього буття висуває людину нового типу – героя активної громадської дії, духовно незалежного борця-пасіонарія. Цілий ряд персонажів Десі Українки подано в процесі становлення /Елеазар, Оксана, раб Неофіт/. У тісному зв'язку із соціально-філософськими проблемами досліджуються в драматичних поемах і питання людської моралі, національної ментальності. Письменниця вказує на двоїстість свідомості людини, яка разом зі своїм народом перебуває під чужоземним гнітом.

У третьому розділі – "Драматичні поеми Десі Українки: морально-філософські аспекти" – автор звертається до аналізу таких творів, як "Одержима", "Кассандра", "Адвокат Мартіан" та "У пущі".

Драматична поема "Одержима" розглядається як розгорнута художня філософема. Рушійною силою сюжету твору є конфлікт любо-

ві Міріам /ерос/ із любов'ю Месії /агапе/. Палка, як полум'я, пристрасть Міріам спрямована лише на Месію. Почуття ж Месії - це всеохоплююча любов Бога до людей, жертовність, безкорисливе всепрощення. Міріам, натурі бунтівливій і пристрастній, чужі покірність долі і смирення. Якщо любов Месії є станом душі, який зняв різницю "між власним і чужими індивідуумами" /А.Шопенгауер/, то для Одержимої любов - це дія, вольовий акт, спрямований на досягнення взаємності.

Палка любов Міріам прагне реалізації, але Месії неприйнятна еґоїстична пристрасть, він визнає лише агапе. Відштовхнута коханцем, Одержима залишається наодинці зі своїм почуттям. І тоді воля любити, шукаючи виходу, сублимується в силу ненависті. Остання ж до кінця спопеляє душу і призводить Міріам до зачорнелі.

Художня філософема любові в драматичній поемі "Одержима" є там ідейно-композиційним стрижнем, навколо якого об'єднуються всі чотири дії твору. Деся Українка вносить на суд читача дві моделі буттєвої поведінки: а/ богоборна модель /Міріам/, яка передбачає активну боротьбу за щастя своє, групи людей чи нації; б/ християнська модель /Месія/ - це буття в Бозі, який є все.

Деся Українка як поетеса поневоленої нації, співачка духовного пробудження українського народу, звичайно, симпатизувала емоційно виразному образу Міріам, її непокірній натурі. Проте, крім художнього дару, маючи ще й об'єктивне чуття філософа, письменниці все-таки засвідчує моральну перевагу Месії, який, віддавши життя за народ, "воскрес у новій славі". Образ Месії асоціюється із демократичною іпостасю Ісуса Христа, особистістю шляхетною, всепрощаючою і жертовною.

Деся Українка, прозираючи в майбутнє, шукала серед своїх сучасників, змальовувала у творах той тип людини, якій судитиметься стати рятівником і народу, і людства. Месія на роль визволителя з яра соціального і духовного явно не підходив. Тоді, можливо, Міріам? Однак відсутність любові до народу як конструктивного почуття заводять її у безвихідь. Ненависть стає причиною загибелі Міріам. То куди ж такий герой заведе народ? Образ Міріам, створений на світанку XX віку, з позицій нашого сьогодення сприймається як пророча пересторога людству.

З роздумами про прийдешнє, про моральний образ людини майбутнього написана і "Кассандра". Висуваючи в центр художнього буття людину високоморальну, патріота, Деся Українка своєю драматичною поемою накреслює філософську триаду: віра - воля - обов'язок. Трагедія Кассандри в тому, що вона не може реалізувати свій громадянський обов'язок через брак віри у власну моральну правоту, а відтак - і відсутність волі до боротьби.

Не має успіху в боротьбі з богинею долі Мойрою віщун Гелен. На відміну від Кассандри, йому не дано внутрішнім зором розітнути часові пласти, пізнати вічність і в ній правду. Тож віри у свої "пророкування" в нього нема і не може бути. Проте це зовсім не обмежує свободу волі Гелена. Віщун протиставляє Мойрі сліпу волю, не просвітлену вірою в моральну правоту своєї справи. Не розуміючи логічно-каузальної зумовленості всіх явищ, Гелен своїми "пророцтвами" намагається втрутитися в хід історії, щоб спрямувати її в бажане /"корисне" і "почесне"/ русло. Однак народжена з брехні "правда" так і залишається брехнею.

Людина без віри, без певних моральних переконань позбавлена і почуття патріотизму, громадянського обов'язку перед рідним краєм. Із епілогу дізнаємося, що Гелен після падіння Трої

перейшов на службу до ворогів.

Триєдиність віри, волі й обов'язку знаходить найповніший вияв в образі Мартіана. Арену конфлікту між особистими і громадськими інтересами стає душа героя. Адвокат Мартіан в однойменній драматичній поемі виступає ладною ціллюю, лицарем обов'язку. У "Кассандрі" ж, як і в "Одержимій", Леся Українка, стверджуючи позитивний ідеал, йде від супротивного.

Доведення від супротивного лежить і в основі драматичної поеми "У пуді". Ключовою сферою, де розігрується внутрішня драма Річарда, виявляється сфера свободи. Будучи позбавленим її, герой переживає невідповідність між мрією і дійсністю, що сприяє розвитку його як особистості, як борця за втілення естетичних та етичних ідеалів у життя. Коли ж ця невідповідність сягає крайньої точки напруження, переростає в дисгармонію, неспроможність відновити втрачену рівновагу детермінує заникнення вольової настанови, обмежує позитивну свободу дій людини. А це в свою чергу веде до втрати буттєвих орієнтирів.

Образом Річарда письменниця намічає оновлене розуміння взаємозв'язків "людина - середовище", "людина - народ". Митець як глибоко індивідуалізована особистість, відірвавшись від народу, не тільки не визволяється духовно, а, по суті, позбавляє себе і свободи, і смислу життя.

У висновках узагальнюються основні наслідки дослідження філософічності драматичних поем Лесі Українки.

Дисертант доводить, що драматургія письменниці була новаторським явищем в українській літературі початку ХХ століття як за змістом, так і за формою. Леся Українка художньо осмислювала сучасність не в традиційному соціально-побутовому аспекті, а в проблемно-філософському, досліджуючи складні процеси взає-

мов"язків політики, етики, соціальної психології. Новий зміст вимагав нових виражальних засобів і жанрових форм. Сднією з таких жанрових форм і стала драматична поема.

Звернення до світових сюжетів було для Лесі Українки своєрідним засобом художнього узагальнення, проведення в життя болючих і животрепетних ідей епохи. Драматургія письменниці розвивалася в річищі художніх шукань і здобутків європейських літератур. Нові шляхи в драматургічному мистецтві разом із Лесею Українкою торували В.Винниченко, О.Олесь, С.Черкасенко та інші письменники.

У драматичних поемах Лесі Українки накреслено нову концепцію людини і світу. Філософія прометеїзму, найбільш відповідна творчому обдаруванню письменниці, знаменувала собою відхід від теоцентричного світогляду і перехід на позиції антропоцентризму. Таке світорозуміння емансипувало людську особистість, звільняло її від "профетичного детермінізму" /О.Забужко/, робило не лише творцем власної долі, а й майбутнього облаштування цілого світу. У центр художнього буття Лесею Українкою висуває героя активного цілепокладання, духовно незалежного борця пасіонарного типу. Саме такими є пророкиці Тірца /"На руїнах"/, співець Антей /"Оргія"/.

У концепції людини, запропонованій Лесею Українкою, виразно виділяються три взаємопов'язані елементи: віра в моральну правоту своєї справи, воля до втілення ідеалів у життя і почуття обов'язку перед громадою чи навіть ширше - цілим народом. Ця своєрідна морально-філософська тріада визначає вісь свідомості героя, його особистісні якості. До неї можуть ще додаватися такі концепти, як почуття особистої людської гідності, національної честі. Відсутність якогось елемента в концеп-

туальній тріаді виповнює образ персонажа внутрішнім драматизмом.

Навоколишній світ Деся Українка розглядає як цілісну детерміновано-індетерміновану систему з її суперечностями в процесі розвитку, з можливістю виходу на бажаний результат. Таке світобачення суттєво підсилює роль людини в буттєвому космосі. Дії кожної окремої особистості не нівелюються в загальному русі соціуму, а здатні впливати на суспільні процеси, спрямовуючи їх у те чи інше річище. Відтак людина воістину стає творцем власної долі, зростає її відповідальність і за все, що відбувається у світі. Отже, висувавши гуманістичну концепцію людини і світу, Деся Українка пропонує якісно новий тип детермінізму, який на чільне місце ставить особистість як суб"єкта історії.

Звертаючись до світових сюжетів, письменниця дає їм свою інтерпретацію, по-новаторському трактує образи. На перший план виводять Деся Українка образ Кассандри, розкриваючи найтонші душевні порухи своєї героїні, пов"язуючи її постать з важливими моральними та соціальними ідеями доби. Демократичну й антидемократичну іпостась розрізняє письменниця в образі Ісуса Христа.

Неперехідне значення творчості Десі Українки, спрямованої в наше сьогодення й майбуття, полягає в параболічному оформленні художньо-філософської концепції її драматичних поем.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях:

1/ Деся Українка і Т.Шевченко// Т.Г.Шевченко і Поділля: Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження Т.Г.Шевченка.- Кам"янець-Подільський, 1989.- Ч.2.- С.33-35.

2/ Версія мирової теми о Дон Жуане у Пушкіна и Лесі Українки// Росії вєчна лубовь: Тезиси мєжвузовських чтєний, посвєщєнных 190-лєтїю со дня рожєдєня велїкого русского поєта А.С.Пушкіна.- Кїровоград, 1989.- С.113-115.

3/ Патріотичне виховання школярів під час вивчєння творчості Лесі Українки// Актуальні питання вивчєння у вузі курсу мєтодики викладання мови і лїтератури в школі: Тези доповідєй і виступів рєспублїканської науково-практичної конференції.- Ніжин, 1990.- С.89-90.

4/ Традиції Лесі Українки в творчості П.Тичини// Павло Тичина - поєт, педагог, громадянин: Тези доповідєй мїжвузівської науково-практичної конференції, присвєщєної 100-рїччю з дня народжєння поєта.- Умань, 1991.- Кн.1.- С.21-22.

5/ Волинська природа в композиції драми-фєєрії Лесі Українки "Лїсова піснь" /До проблеми художнього часу-простору/ // Вєлика Волинь: минулє і сучаснє. Тези рєгїональної наукової конференції.- Рївне, 1991.- С.88-89.

6/ Драматичні поєми Лесі Українки і трагєдія М.Костомарова "Перєяславська нїч" /До проблеми жанру/ // Микола Костомаров і проблеми суспїльного і культурного розвитку української нації: Тези доповідєй науково-практичної конференції, присвєщєної 175-рїччю від дня народжєння Миколи Івановича Костомарова.- Рївне, 1992.- С.27-28.

7/ Фїлософїчність як жанротворча ознака драматичних поєм Лесі Українки// Проблеми розвитку психолого-педагогїчної науки у науково-технїчній творчості молодї: Збїрник наукових праць.- Перєяслав-Хмельницький, 1992.- Ч.1.- С.92.

8/ Фїлософїя лубовї у драматичній поємі Лесі Українки "Одержима"// Дєся Українка і сучасність: Тези доповідєй та по-

відомлень міжнародної науково-теоретичної конференції.- Одеса, 1993.- С.30-32.

9/ "Сім струн я торкаю..." /із секретів поетичної творчості Лесі Українки/ // Жива вода.- 1994.- № 2.- 0,25 друк. арк.

Крыловац А.А. Философичность драматических поэм Леси Украинки. Диссертация /на правах рукописи/ на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 - украинская литература, Украинский государственный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1994. В работе комплексно изучается социально-философская и морально-философская проблематика драматических поэм Леси Украинки. Впервые вычленяются в отдельную проблему диссертационного исследования национально-экзистенциальные поиски писательницы. Установлено, что Лесья Украинка выдвигает новую концепцию человека, выделяя в ней три элемента: веру в моральную правоту своего дела, волю к воплощению идеалов в жизнь, чувство долга перед народом. Окружающий мир писательница рассматривает как целостную систему с ее противоречиями в процессе развития, с возможностью выхода на желаемый результат. Материалы диссертации использованы в преподавании вузовского курса истории украинской литературы.

Krylovets A.O. Philosophic meaning of dramatic poems by Lesia Ukrainka. The thesis (on the right of manuscript) is presented for academic degree of candidate of Philology; speciality IO.OI.O2 - the Ukrainian Literature; the State Ukrainian Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 1994. There has been given an integrated analysis of socio-philosophic and moral philosophic problems of dramatic poems written by Lesia Ukrainka. For the first time the national and existential search of the writer has been chosen as a separate problem of the thesis. It has been defined that Lesia Ukrainka has propounded a new concept of an individual which is based on three elements: faith in the rightness of one's deeds, will to realize one's ideals into life, a sense of duty before people. Surrounding world has been considered by the writer as a whole system with its contradictions in the dynamics, with the possibility of gaining desired results. The materials of the thesis have been used while teaching History of the Ukrainian Literature in higher educational institutions.

Ключові слова: філософічність, драматична поема, філософська опозиція, національно-екзистенційні пошуки.

Підписано до друку ІО.ІС.1994р.Об'єм І, І.Формат 60x84 1/16 .
Друк офсетний.Тир.ІССпр.Зам.259.Безплатно.
ЛОД УДПУ ім.М.П.Драгоманова,Київ,Пирогова,9.

AB 31.299

AB 31.299